

אורות האמונה עמ' 48

יש כפירה שהיא כהודאה, והודאה שהיא ככפירה. כיצד: מודה אדם שהתורה היא מן השמים, אבל אותם השמים מצטיירים אצלו בצורות כל-כך משונות, עד שלא נשאר בה מן האמונה האמיתית מאומה. וכפירה שהיא כהודאה כיצד: כופר אדם בתורה מן השמים, אבל כפירתו מיוסדת רק על אותה הקליטה שקלט מן הציור של צורת השמים אשר במוחות המלאים מחשבות הבל ותהו, והוא אומר, התורה יש לה מקור יותר נעלה מזה, ומתחיל למצא יסודה מגדולת רוח האדם, מעומק המוסר ורום ההכמה שלו. אף-על-פי שעדיין לא הגיע בזה למרכז האמת, מכל-מקום כפירה זו כהודאה היא חשובה, והיא הולכת ומתקרבת להודאת אמונת אומן. ודור תהפוכות כזה, הוא נדרש גם-כן למעליותא. ותורה מן השמים משל הוא על כל כללי ופרטי האמונות, בייחש של מאמר המבטאי שלהן אל תמציתן הפנימי, שהוא העיקר המבוקש באמונה.²

ניתוח סיבות הכפירה

מתוך ספר 'יוצר אור' לרב שלמה אבינר, עמ' 129-122

שאלה: מהן הסיבות למשבר האמונה הגדול המתרגש על עמנו בדורות התחיי? תשובה: חשוב מאוד לברר מהן הסיבות שהביאו לכך שבמאתיים השנים האחרונות יש תהליך כללי של התרחקות מן האמונה. אנשים חדלו להאמין, הן בעם-ישראל והן בעולם כולו. זו עובדה, בין אם היא מוצאת חן בעיני חלק מהאנשים ובין אם לאו, ויש לנתח את סיבותיה. יש להקדים שכאשר אנחנו מדברים על אמונה, איננו מדברים דווקא על אמונה בריבונות-ש-עולם, אלא גם על אמונה באידיאלים ובערכים בכלל.

1. כפירה מתירנית

מִן הַרֵב קוֹק מַסְבִּיר שֶׁהִסִּיבָה הַעִיקְרִית לְכַפִּירָה הַיְנָה שְׂכִלִית (מאמר הדור בספר עקבי הצאן, עמ' קט). זאת בניגוד לתפיסה האומרת שהכפירה של ימינו נובעת ממתינות. מה ההבדל ביניהן? כפירה מתירנית פירושה שאדם חדל מלהאמין מפני שנוח לו לא להאמין: האמונה מחייבת, ולאדם נוח יותר לעשות ככל העולה על רוחו, ולכן הוא מעדיף שלא להאמין. דוגמא לסוג זה של כפירה נמצאת בדברי חז"ל: "יודעין היו ישראל בעבודת כוכבים שאין בה ממש, ולא עבדו עבודת כוכבים אלא להתיר להם עריות בפרהסיא" (סנהדרין ג' ב). כלומר, ישראל ידעו שהעבודה-זרה היא הבל ושקר, אלא כיוון שנוח היה להם לחיות באורח חיים פרוץ, והתרבות של עבודה-זרה לא התנגדה לכך — העדיפו להשתייך לזרם זה.

מִן הַרֵב קוֹק אומר שלא ייתכן להסביר את הכפירה בדורותינו. אם באמת היתה מציאות כזו, שכל האנשים האתאיסטים היו אנשים מושחתים, בלתי-מוסריים, שאינם מוכנים למסור נפשם בעד שום

² One of the things that I picked up from my father and my mother was the sense that religion often gets in the way of God. For me, at least, it got in the way. Seeing what religious people, in the name of God, did to my native land... and in this country, seeing God's second-hand car salesmen on the cable TV channels, offering indulgences for cash... in fact, all over the world, seeing the self-righteousness roll down like a mighty stream from certain corners of the religious establishment... I must confess, I changed the channel. I wanted my MTV. Even though I was a believer. Perhaps because I was a believer. (פול דיוויד האוסון, המכונה 'בובו')

אידיאל, ולעומתם כל האנשים המאמינים היו הסולת של החברה האנושית — כי אז אפשר היה לטעון שהכפירה נובעת משחיתות מוסרית של בקשת נוחיות. אבל המציאות היא אחרת; אנו יודעים שרבים מאלה הכופרים בכל ענייני הדת, בכל זאת הינם אנשי צדק ויושר, אידיאליסטים המוכנים למסור נפשם בעד אידיאלים. לכן הסבר כזה יכול להניח דעתם של רואי שחור-לבן, אבל הוא אינו אמיתי: "מוציא מן החשבון את היחידים הגסים שלקחו להם את רוח הפרצים למסווה לעולל על ידו עלילות של גזל וחמס וכל נבלה — נמצא כי מעבר מזה יחוצפא ישגא, אין הבן מתבייש מאביו, נערים פני זקנים ילבינו (סוטה מט ב), ולעומת זה — רגשי החסד, היושר, המשפט והחמלה עולים ומתגברים, הכוח המדעי והאידיאלי פורץ ועולה... דור כזה היוצא להורג בעוז נפש בשביל מטרות שהן נשגבות לפי דעתו, וחלק רשום ממנו רק מצד רגש היושר, הצדק והמדע שבקרבנו, לא יוכל להיות שפלי" (מאמר הדור עמ' קט-קיא).

2. כפירה מחשבית

[הפער בין תביעת ההבנה הגדולה לבין רמת ההסברה של מושגי האמונה]

אנו חייבים להגיע למסקנה שהסיבה לכפירה איננה שחיתות מוסרית, אלא סיבה אחרת, והיא "התנועה המחשבית הכוללת". כלומר, אנשים התחילו לחשוב. במציאות ההיסטורית שעד הופעת תנועת ההשכלה, לא התבונן ההמון הרחב ולא חשב. ודאי, גדולי הפילוסופים חשבו וביקרו, אבל ההמון היה מוכן לקבל הדרכה מוסרית, אמונית, אידיאלית, מתוך סמכות או בדרך של מוסכמות חברתיות: "... ועכשיו הכלל נתרומם על חשבונם של האישים הפרטיים — שזהו בכלל מהלך התולדה האנושית. ברובי תקופות ההיסטוריה אנחנו מוצאים חכמים נעלים גדולי רוח בדורות הראשונים, שאנו משתאים על גודלם ועוז רוחם, אבל הכלל, הוא היה נתון בשפל המצב, בין בדעת בין במוסר... בדורות האחרונים התחילו העמקים להתמעט והכלל הולך ומתעלה" (שם עמ' קיא).

לפני כמאתיים שנה התחולל שינוי. אנשים התחילו לתבוע הבנה. שינוי פנימי זה הוליד את תנועת ההשכלה. האנשים החלו אומרים: אנו מוכנים לקבל אמונות, אידיאלים וערכים, אבל כל זאת בתנאי שהדברים יהיו מבוארים ומוסברים לנו, שאנו נחש כלפיהם שיכות מוסרית, שכלית ורגשית, אחרת לא נוכל לקבל! "ידור בעל רוח גדול חפץ ומוכרח לחפוץ, בכל מקום שהוא פונה, לשמוע דברים גדולים... שיהיו מסוימים ומבוררים... ומה שלא יוכל להגיע ולברר, מכל מקום יחפוץ למצוא בהם רגש והלך נפש, למען ימצא חיים בלבבו בזיו גודלם והדרם". "הוא מוכשר רק להתרומם... אבל לא יוכל, גם אם ירצה, להיות כפוף ושחוח, נושא עול ונטל, אשר לא יוכל למצוא בתוכו רושם של אור חיים, לדעה ורגש" (שם).

תביעות ההבנה של הדור בכללותו התגברו. מושגי החברתיים והמדעיים התעלו, ולעומתם נשארה הסברת מושגי הדת והאמונה על מקומה. פער זה הוא שגרם למיאון באמונה: "ואם יזדמן איזה דור או דורות שכל מושגיהם הכלליים נתעלו והתפתחו, ועל אותה החלקה של המושגים האלוהיים לא שלחו המפתחים והעובדים יד, אז נשאר אותו הדור במצב שפל ואומלל, והבקיעים הדתיים מתרבים בו, פרץ על פני פרץ. ואין לו רפואה כי אם בעבודה שכלית מרובה בעומק הצד הפנימי שבתורה... עד שיתרוממו המושגים האלוהיים, לעומת אותו הגובה של ההתפתחות השכלית והמידותית של התרבות הכללית, שעלה עליו הדור בכללותו" (עקבי הצאן למן הרב קוק, מאמר עבודת אלוהים, עמ' קמב-קמג). התנועה המחשבית הכוללת מצאה מקום במוחם של הכוחות הפועלים. אותם אנשים חיפשו הבנה ולא מצאו אותה בדת. נדמה היה להם שמצאו רק דברים שטחיים, רגש בלי דעת, ולכן פנו אל הזלזול ואל השלילה; "הסיבה הפנימית שמסבבת כל אלה היא התנועה המחשבית הכוללת, שמצאה מקום במוחם של הכוחות הפועלים, על-ידי מה שבאה לבקש חשבון על כל האוצר של הרגש שהיה להם מאז בלבבם, על-ידי ההרגל, החינוך והמורשה ברב או במעט, ולא מצאה ידם להעמידו על בירורו מכל צדדיו. הם דומים שמצאו רק צדדים כהים, של רגש בלא דעת, של פחדנות ומורץ בלא אומץ לב וגבורת החיים... על כן פנה לו אל הזלזול והשלילה, מכאב לב ומנפש מרה..." (מאמר הדור עמ' קי). כאמור, תופעה זו מצויה הן בעם-ישראל והן בעולם כולו. היא אינה מקיפה רק אמונות דתיות ספציפיות, אלא אף את האידיאלים והערכים המצויים בעולם בכלל.

נסכם עניין זה בפסקה מדברי מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק במאמרו 'הדור', העוסק בעניין האמונה בדורנו: "המחלה הנוראה של הדור, אין מקומה העיקרי לא בלב, לא ברגש, לא בתאונה והפקרות, לא בידיים פועלות און ולא ברגליים אצות לרעה... אבל יסודה של המחלה הוא המוח — כוח המחשבה. בראש פסגת המחשבה, החובקת את הכל, מסתרת מחלה עזה, שהיא עמוקה מכל שפה מורגלת..." (שם עמ' קט).

3. כפירה מוסרית

לכפירה השכלית יש גוון מוסרי וגוון עיוני-מדעי. כפירה עיונית נובעת מכך, שאדם לומד דברים ואינו מבין אותם מפני שאינם מתאימים למושגיו המדעיים. כפירה מוסרית, לעומת זאת, נובעת מתוך יושרו המוסרי של האדם החפץ להיות מוסרי, והוא רואה, או דמה לו, שהדת אינה מוסרית. גם בכפירה המוסרית גוונים: האחד מצד נושאי דגל הדת והשני מצד הדת עצמה. נרחיב עתה בעניין זה.

4. חוסר מוסריות בקרב נושאי דגל הדת

האדם רואה שאנשים המייצגים את הדת אינם מתנהגים כשורה, אינם מוסריים או שאינם מוסריים יותר מאחרים. לכן הוא מסיק: איני צריך להעמיק חקור לגבי הדת עצמה; הריני רואה את תוצאות חינוכה. איני רואה שאנשי הדת מוסריים, טובים ובעלי ערכים הומניים יותר מאנשים המתנערים מערכים דתיים. זה סימן שהדת כולה אינה בעלת ערך גדול. אמנם לטעון כזה יש חולשה, כי ייתכן שהאנשים הללו אינם מייצגים בצורה נכונה את הדת, שהיא עצמה אכן אמיתית. אבל העובדה שאנשים המייצגים את הדת אינם מעולים מבחינה מוסרית, היא בעיה: "כל סכסוכי הדעות שבמין האנושי, בכל עם ולשון, בפרט, ובישראל בפרטי פרטות, עומדים ביסודם רק על הבסיס המוסרי... על כן התקוממות הכפירה, כשקמה בעולם כללול, ונשתרבה אחר-כך בתור מחלה בלתי טבעית בישראל, לא הייתה יכולה למצוא מעמד, אם לא על-ידי החסות של איזו זכויות מוסריות, שאין להן מקום כ"א עם על-ידי מגרעות ורפינות מקריות שבנושאי הדעות החיוביות, והם הקימו איזה בסיס גם כן להכפירה הבאה בתביעות מדעיות..." (אדר היקר עמ' לו).

"אמנם היא [הכפירה] באה בטענות מוסריות מצד הנהגה בלתי-נאותה שראתה מאיזה מבעלי תורה ואמונה, שחוללו לדעתם של אלה הטוענים של הכפירה רפיון ידיים וכישלון רוח בכלל האומה, ויבקשו למטרתם סמוכות מדעיות של תוהו. ורבים מאוד הם שאינם יכולים בעצמם להבין את הסיבה הפסיכית האמיתית, המביאתם לירידה זו של מאסה של תורה... אמנם הגורם היסודי לכל המהומה, המביאה רעה לעולם בדעות רעות, הוא חטא חילול השם, ולעומתו גדול הוא כוח של קידוש שם שמים היוצא מיתלמיד חכם שמשאו ומתנו בשוק נאה ודיבורו בנחת עם הבריות, שעליו הכתוב אומר: 'ויאמר אלי, עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר' (יומא פא א)... (שם עמ' מג).

"על כן כל מה שישפרו מחזיקי תורה ובעלי אמונה יותר את מעשיהם ומידותיהם, בן תתמעט הכפירה המוסרית בטבע, וכפי ירידתה כן תרד תולדתה המדעית" (שם).

בעם-ישראל אי-אפשר לומר שמייצגי הדת בלתי-מוסריים. אמנם, עוד לא הגענו לכך שכל אנשי הדת יגלו מוסריות לעילא ולעילא, לא נכחיש שעדיין יש עבודה. לעומת זאת, אי-אפשר להתעלם מן העובדה שבדורות אחרות, וביחוד בנצרות, לא מעטים מבין נושאי הדגל, ואף מהעומדים בשיא ההיררכיה הדתית, היו לפעמים אנשים מושחתים ביותר.

5. חוסר מוסריות בדת עצמה [בין יהדות לנצרות]

הטענה היותר חמורה היא שהדת עצמה אינה מוסרית, שהיא פועלת נגד החיים, דהיינו, מעכבת את בניין העולם, את התקדמות הטכניקה והמדע ואת שכלול החברה. אם הדת כזו במהותה, הרי שאינה מוסרית.

טיעון זה ניצב כנגד הנצרות. למשל: התנועות הסוציאליסטיות הראשונות קמו בנסיבות שבהן פועלים עבדו בתוך מנהרות ארבע-עשרה שעות ביממה. אף ילדים בני שש עבדו שעות רבות בתנאים תת-אנושיים. ראשי הנצרות, ברובם, החרימו את התנועות הפועלות לשחרור חברתי - החשוב כל-כך לכל אדם בעולם - בנימוק ש"העיקר הוא שנשמת האדם תגיע לגן-עדן". אין זה משנה, לדעתם, אם לאדם יש מה לאכול או אין; אדרבה, אולי עדיף שלא יהיה לו מה לאכול ואז יזכה לאושר אינסופי אחר מותו... ח"י הגוף, הוא העולם-הזה, אינם מעניינים את הנצרות, הנקראת בפי חז"ל מינות: "המינות הפקירה את המשפט, תקעה עצמה במידת הרחמים והחסד המדומה - אותה הרשעה... מדמה בחולשתה הפנימית כי הגוף וכוחותיו והעולם החומרי והופעותיו, בחירת האדם ורצונו... הנם דברים מופרדים... הרשעה הצפונה הארסית של המינות... מתאמצת... להשאיר את כל זוהמת העולם... את כל הגסות הגופנית... ולעלות עמו אל האושר של הקודש... העולם צריך שיכיר כי לא בהגה אחד, באמרת אמונה לבדה, די לאדם לעוף לגן עדן, וכל אוצר הרעה, הרצח והתעוב הספון בכל חדרי רוחו בדמו ובבשרו יכול להישאר בעינו" (מרן הרב קוק, אורות, ישראל ותחייתו ג'ט, טו).

ברור אפוא מדוע כל הכוחות המתפתחים שהיו בעולם ראו בנצרות אויב גדול. מרקס אמר שהדת היא האופיום של המנומים. יש בזה קצת מן האמת, כיוון שבמקום לעמול למען הטבת המצב החומרי של האדם על-אדמות, הרדימה אותו הדת בחזיונות שלאחר המוות.

מרן הרב קוק כותב שהדת אצל האומות היא לרועץ להם ומעיקה על ההתפתחות המוסרית הטבעית שלהם: "ההשפעה המוסרית שהלימודים האלהיים משפיעים, היתה לדעתם לרעה למין האנושי ולמועקה להתפתחות המוסרית והטבעית שלו. וזה איננו רחוק מן האמת ביחס לרוב האומות, שאין דעת אלהותם הכהה והרפה ראוי להיות יסוד הווייתם וקיומם, ואיננו להם טבע קיים ונושא לאומי... השנאה שהולידה... הקתוליות... שהתפארה באמונה באלהות ובקדושת כתבי הקודש, בהנהגתה המוסרית הרעה." (אדר היקר עמ' לדלח).

ברור שהדת שלנו שונה בתכלית מן הדת הנוצרית. אצלנו, כמו שציצית ותפילין נחשבים אידאל, כך גם בניין החברה נחשב אידאל, עבודה ובניית משטר של צדק — גם הן נחשבות אידאל. כלומר, כשם שהעולם-הבא נחשב אצלנו אידאל, כך גם העולם-הזה נחשב אידאל, ואידאל זה מואר מאורו של העולם-הבא. מובן שלא עולם של שחיתות אנושית הוא האידאלי, אלא עולם של טוב ויושר: "...אור ישראל... לא הפקרות העולם החומרי בכל ערכיו, לא עזובת הגוף ביסוד ערלתו וטומאתו ועזיבת החיים והחברה, הממלכה והמשטר בשפלות זוהמתם, ולא עזיבת העולם וכוחותיו הטבעיים... כי אם רוממות הכל... עולם הזה ועולם הבא, העולם החברתי, המשטרי והרוחני, התיאורי, המוסרי, האידאלי והממשי — הכל חטיבה אחת והכל עולה במעלות הקודש ומשועבד לרצון גבוה".

"כנסת ישראל שואפת לתיקון העולם בכל מלואו... כל מה שנותן כוח יותר גדול לעולם הבא הרי הוא יותר חי באומץ גם בעולם הזה... שאיפת ישראל לבניין האומה, לשיבת הארץ, היא שאיפה של עומק הטוב, החודר את כל היש בשורשו" (אורות, ישראל ותחייתו י"א. ועין עוד אורות התשובה ד ג).

לדאבונו, תדמית הדת שלנו בעיני אנשים מסויימים אינה יהודית אלא נוצרית, משום שהם גדלו וטובלים בתוך התרבות המערבית, שהם מכירים טוב יותר מאשר את התרבות העצמית שלנו. כל החוקר את ההיסטוריה של התרבות המערבית, יודע שכל מושגי הדת שבה עוצבו בהתאם לדת הנוצרית. לכן אנשים רואים את הדת שלנו דרך משקפיים נוצריים ומשום כך דמה להם שהדת מעכבת ומעיקה על התפתחות האנושיות, וממילא אינה מוסרית — ולכן כופרים בה.

6. הכפירה המדעית [החברתית, הקוסמולוגית וההתפתחותית]

נרחיב עתה בביור הכפירה המדעית. היא נובעת מכך שהתחוללו שינויים גדולים בחשיבה, שינויים שגרמו למהפכות מחשבתיות ובעקבותיהן לאבדן האמונה. שלושה שינויים עיקריים התחוללו בחשיבה האנושית: השינוי במהלך המחשבה החברתית, השינוי במהלך המחשבה הקוסמולוגית והשינוי

במהלך המחשבה ההתפתחותית. שלושם גרמו להתרחקות מהאמונה (אורות הקודש ב, עמ' תקלח-תקלט).

השינוי הראשון חל במהלך המחשבה החברתית: לפני שינוי זה היתה החברה מחולקת לחטיבות קטנות והאדם הכיר רק את המסורת ואת התרבות של סביבתו הקרובה. עם נפילת מחיצות התרבות שחצו בין העמים, החל האדם להכיר מחשבות ודעות אחרות, לעיתים מנוגדות לשלו בעניינים שונים. ברור שהדבר גרם מבוכה גדולה. לפני כן, אדם לא העלה על דעתו שמישהו יכול לחשוב שונה ממנו. עכשיו הוא ראה שאין זה כך: יש מרחב יצירה עצום במחשבה האנושית. עובדה זו ערערה את תוקפן של כל האמונות שהיו לאדם: "כל עדה וקהילה היתה סגורה בתחומה, על כל יחיד לא פעלה בגלוי כי אם הסביבה הקרובה שלו, ובתומו חשב כן כל יחיד וכל ציבור, שהעולם הגדול הוא רק סביבתו הרוחנית והגשמית... הזמנים שינו את ההשקפה הזאת בתכלית השינוי... בחוג ההמון כולו... כל יחיד מרגיש... שהוא פועל ומתפעל מהמון חוגים... מסביבות שונות וגם זרות... הערבוביה נתרבתה. והצורך ללמד איך מסדרים מערכה רבת גוונים... איך משאירים את כל הטוב שבעולם הרוחני בעינו... ואיך שואבים מן הכל רק את הטוב והאמת, את הישר וההגון, צורך זה נתגדל עד מאוד, ואי אפשר להספיקו כי אם על ידי השפעה מרובה של הסברת רעיונות רוחניים פנימיים טובים... על ידי העמדת המון משפיעים רוחניים טובים והגונים..." (שם, עמ' תקלט-תקמא).

השינוי השני חל במהלך המחשבה הקוסמולוגית: לפני כן חשב האדם שכדור הארץ הוא מרכז תבל וסביבו חגים גופים קטנים, ואילו האדם הוא מרכז העולם, ולכן לכל מעשיו יש חשיבות עליונה. עם התפתחות המדע נתגלה שאין זה כך והתברר שכדור הארץ הוא רק חלק קטן של גלקסיה ענקית, שהאדם הינו רק פירור בתוכה. קטנות זו הביאה למחשבה שאין ערך לכל אמונותיו ועשייתו: "המחשבה הקוסמולוגית, גם היא גרמה לפעול שינוי גדול במהלך החיים הרוחניים. הרעיונות אשר נספגו מהצורך הקטנטן של העולם הכללי... הולמות הן לאותה הקטנות של צמצום הסביבה. והרוח החדש הלכלי, שבא לרגלי ההרחבה המדעית של ציור החוש כלפי ההווה המוחשית, מורכח הוא לחדש, בהתרחב בין המונים רבים, צורה חדשה על העולם הרוחני וכל קשר מחשבותיו, שצריך לימוד מרובה איך לכוון הכל מחדש... עם ההשארה היותר מוצלחת של כל הטוב היסודי שבישן" (שם, עמ' תקמא).

השינוי השלישי חל במהלך המחשבה ההתפתחותית: בטרם התגלתה תורת ההתפתחות, חשבו שהאדם נולד מאדם קדום לו עד אדם ראשוני שנוצר בתבניתו בבת אחת, ואילו תורת ההתפתחות טוענת שמוצאו של האדם מהקוף... גילוי זה הביא גם הוא לירידה בערכן של האמונות האנושיות. בסופו של דבר, כיצד אנו חנו יולדים להיות בטוחים באמונה שלנו? אם לקוף היתה דעה, האם היינו מתייחסים אליה ברצינות? ההמון התרגל לתפיסה ביולוגית, שהכל נוצר כחטיבה אחת שלמה, ולא יכול לתפוס השקפה של התפתחות המסבירה כיצד ההוויות משתלשלות זו מזו באורח הדרגתי. וכך מבאר מרן הרב: "מהלך המחשבה של ההתפתחות... עשתה מהפכה רבה... ההמון לא הספיק להבין את ההתפתחות ברעיון שלם ומקיף, ולא יכול לקשור על פיו את עולמו הרוחני... איך להתאים את כל הקשר הרוחני של כל הרצאת מחשבותיו שנתאגדו יחד על-פי הסדר של פתאומיות ודליגה, שהיא מצלת את המחשבה מלשוטט במה שהוא רחוק מחוגה... הזמן מכריח להפצת הדעה, הדעה היותר רוממה... אי אפשר לצורה הגסה של האמונה... להחזיק מעמד" (שם, עמ' תקמא-תקמב).

7. סתירה מדומה בין מדע לדת

אם-כן, שלוש השינויים הללו ערערו את מהלך האמונה, אלא שסתירה זו ניזונה משטחיות ההבנה בשני הכיוונים: "שתייהן יחד [הכפירה המוסרית והמדעית] מתפרנסות רק משטחיות ההבנה המדעית והמוסרית" (אדר היקר עמ' לו). כלומר, כשאנו באים לבחון את הסתירות שישנן, כביכול, בין המדע לבין הדת, יש לבדוק האם מה שנאמר בשם הדת, באמת הדת אומרת זאת, או שאין אלו אלא דברי כמה מנציגיה השטחיים. בצורה זו יש לבחון האם כל מה שאומרים בשם המדע אמנם נובע מהמדע, או

שמא אלה הן רק ההנחות הפילוסופיות של המדע, שיש צורך להבחין ביניהן לבין המדע האינפורמטיבי המוכח.

כשאנו באים לידי הכרה זו, אנו רואים שהעזוץ שהופיע באמונה האנושית עקב השינויים האלה, קשור להרגלי החשיבה של האדם המאמין. האדם רגיל לקשר את מחשבותיו יחד, אפילו אלה שמהותית אין ביניהן קשר, וברגע שמחשבה אחת מתמוטטת, נדמה לו שגם אחרת שקשורה אליה בדמיונו, גם היא מתמוטטת: "הזמן חידש לפרסם הכרות כאלה, שגרמו בפרסומן להרס את ההכרות, אשר בעצמן אינן שייכות ביחש שלילי להכרות המחודשות, אלא שמצד ההרגל נצטברו יחד. האדם מקשר את כל מחשבותיו זו לזו, וכיוון שחלק מהן משתנה, הולך השינוי על פני הכיכר המחשבי. רק בדעת וחשבון יסייג לו האדם את הגבולים, להבחין עד היכן צריכה להגיע יד השינוי... טבע השכל והציור הרוחני בכלל, לחוש בכל עת אשר יחודש דבר באחד החלקים שבו" (אורות הקודש ב, עמ' תקלח).

בעבר היה האדם הדתי רגיל לקשר את ערך האדם עם שלילת תאוריית ההתפתחות, מתוך מחשבה שיש קשר ביניהם. ובאמת, העובדה שהאדם מוצאו מן הקוף אינה צריכה לשנות מאומה. וכי מה זה אכפת אם אדם מוצאו מהקוף או מהאדמה? וכי זה ממעט את הערך של העשייה האנושית ושל הדבקות באלוהים? מה שקובע הוא שעכשיו האדם איננו קוף. אמנם, לכאורה, הסיפור המקראי אינו מתאים לתאוריית ההתפתחות, אבל ברוך ד' כבר קמו לפני מאות ואלפי שנים גדולי ישראל והם לימדונו כיצד להבין את הסיפור המקראי. מרן הרב קוק עצמו מציין שיש מדרשים קדומים האומרים שלפני האדם הראשון היו מיני בני אדם אחרים (איגרות הראיה א, עמ' קה).

הוא הדין לגבי המחשבה הקוסמולוגית: מה זה משנה אם כדור הארץ הוא מרכז היקום או שהוא פירור בלבד? ומה אם גם על כוכבים אחרים ישנם יצורים כלשהם? נניח שמישהו הינו חבר קיבוץ שיש בו עוד שלוש-מאות חברים, האם קיומם של חברים אחרים ממעיט מערכו של ה"אני", משום השתייכותו להמון רחב?

לפיכך, הכפירה המדעית אינה אלא כפירה מדומה. אנשים התרגלו לחשוב שיש סתירה בין המדע לדת, והחלו רואים עצמם ככופרים. אבל מי אומר שזו כפירה? מי אומר שמחשבות אלו סותרות את אמונת היהדות?